Е-списание СОЦИАЛНА РАБОТА
2020, брой 1, година VIII, 44–55
www.swjournal-bg.com

Педагогическото консултиране като инструмент на социалния работник в полето на работа с деца и семейства

Елисавета Пумпалова

Резюме: *Настоящата статия е насочена към ресурсите на педагогическото консултиране, през психоаналитичната парадигма, за постигане благополучието на децата и семействата, изправени пред трудностите на отглеждане и възпитание. Представеният модел включва основни същностни характеристики на консултирането, очертавайки компонентите на реализирането му на национално равнище. Дефинирана е ключовата роля на социалния работник, който в сложната система на социални услуги може да бъде както посредник, така и консултант. Акценти са поставени и върху семейството, семейната динамика, разбирането на детето, връзката със специалистите.*

Ключови думи: *социална работа, педагогическо консултиране, семейна динамика*

Pedagogical counseling as a tool of a social worker in the field of work with children and families

Elisaveta Pumpalova

Abstract: *The current article focuses on the resources of pedagogical counseling, through the psychoanalytic paradigm, to achieve the well-being of children and families facing the difficulties of upbringing and education. The presented model includes the main essential characteristics of the consultation, outlining the components of its implementation at the national level. The key role of the social worker is defined, who, in the complex system of social services, can be both a mediator and a consultant. Emphasis is also placed on the family, family dynamics, understanding of the child, the relationship with professionals.*

Key words: *social work, pedagogical counseling, family dynamics*

Въведение

Въпросът за консултирането попада в областта на компетентност на различни специалисти и е инструмент в процеса на търсене на решение в разнородни и често пресичащи се модалности на човешкия опит. Спецификите на педагогическото консултиране ни отпращат както към училищна среда, така и към областта на ранното детство, когато въпросите на отглеждане и възпитание са основополагащи, за да може детската личност да се развие по възможно най-добрия начин. В България училищното педагогическо консултиране има своите традиции, но консултирането по въпросите на отглеждането и възпитанието на децата до 5-годишна възраст става все по-дискутирано и актуално, което налага тепърва да отчитаме неговите специфики и да следваме стандарти. В последните години педагогическото консултиране (формално или не) все повече се оформя като изискване към дейността и допълнителна компетентност за учители, педагози, логопеди, възпитатели. Но в работата на социалните работници (педагогическото) консултирането винаги е присъствало – и като съпътстващ

инструментален ресурс в социалната работа на различни равнища, и като специализирана професионална дейност и компетентност на социалния работник.

В предоставянето на качествена (в професионален план) грижа за деца и семейства несъмнено голям принос има социалната работа, която е призвана освен да консултира, но и да медиира, сътрудничи, свързва. Социалната работа е насочена към хората и осигуряването на възможности за социално и обществено функциониране, намаляване на дистреса, пълноценна реализация (Иванов, И., 2009). За детето във фокуса на социалната работа съвсем естествено винаги се е мислело във връзка с неговото семейство, което е първична институция на грижа. Трудностите в отглеждането и възпитанието на детето понякога се превръщат в основна тема и повод за промени в отношенията, въпроси, предизвикателства, търсене на подкрепа. Новата ситуация среща родителите с въпроса „Какво да правим, към кого да се обърнем?“. Важно е семейството да бъде подкрепено в търсенето на най-добри решения, да бъде насочено, с него да се работи комплексно, каквато е и същността на социалната работа.

В съвременния силно глобализиран свят все повече се говори, освен за мултидисциплинарност, за интердисциплинарност[1] и трансдисциплинарност, които залагат основно на взаимността в работата по случай, защото не количеството ангажирани специалисти е определящо за успешното развитие, а споделената работа и професионализма на всеки специалист.

Същност на педагогическото консултиране със семейство

В последните години понятието „консултиране“ намира все по-широко разпространение в теоретичен и особено в практически аспект. Неговото приложение е продиктувано от динамиката на обществените процеси, а така също от индивидуалното развитие на всеки един негов член. Консултирането съпровожда взаимоотношенията, основани на подкрепа във всяка обществена и житейска сфера, от раждането и през израстването (личностно и професионално), т.е. в този „множествен“ контекст на консултиране и в стремежа за постигане на „хомеостаза“ човекът/личността/детето/семейството може да се докосне до различни модели на консултиране:

- медицинско (по време на бременност, при болест, при възникнали въпроси, свързани със здравето);
- личностно (лични въпроси, най-често свързани или провокирани от определена житейска ситуация);
- педагогическо (по въпросите на отглеждане и възпитание на детето; училищните въпроси и проблеми);
- психологическо (при нужда от психологическа подкрепа);
- кариерно (свързано с кариерните планове, кариерно израстване и развитие);

[1] В Български тълковен речник (2018, с. 329) съставната част „интер-“ се открива със значение „между, взаимно, заедно“. Съставната част „транс-“ има значение на „през, отвъд, с помощта на“ (пак там, с. 978).

- духовно (свързано с духовни практики);
- социално (има се предвид в социалната работа, социално-педагогическо и др.);
- консултиране, свързано с всяка една друга сфера от личния живот (интериорно, маркетингово, банково, финансово, правно, корпоративно консултиране и др.).

В хода на човешката цивилизация консултирането винаги е присъствало като явление и процес, имайки предвид, че в първобитните общества този, който е бил начело на социалната група, винаги се е *допитвал* до шамана или друго вещо лице, което може да го насочи при вземането на важни решения. Днес консултирането е обособено най-общо като сложен процес на взаимодействие между консултант и консултиран с цел постигане на благосъстоянието на консултирания. Консултантът е „специалист, който дава съвети и заключения по въпроси от специалността си“, а консултираният е човекът, който търси мнението на консултиращия (Български тълковен речник, с. 379). От това следва, че консултантът трябва да притежава необходимата подготовка и набор от знания, за да се реализира успешно процесът на консултиране.

В англоезичната литература словосъчетанието педагогическо консултиране най-често се открива като „educational counseling“, което поради спецификите на езика се превежда както като образователно, така и като възпитателно консултиране[2]. Терминът „educational“ насочва към възрастта, в която се реализира, а именно училищна, като консултирането засяга както учениците и трудностите, които срещат, така и техните родители, а ролята на консултант се поема от екипа на съответната институция – психолог, директор, педагогически съветник, учител. Голям принос в световния (теоретичен и изследователски) опит на педагогическото консултиране в ранна възраст има Анна Фройд. Тя прекарва значителна част от професионалния си живот в работа с учители и възпитатели в детски ясли и предприема редица образователни експерименти. По този начин се ангажира с някои от водещите идеи, произтичащи от движението за прогресивно образование в началото на 20-ти век, като модифицира определени идеи в светлината на психоаналитичното разбиране. Създава институцията „Matchbox School“, работеща под нейно ръководство между 1927 и 1932 г. (Midgley, N., 2008). Тя е и водеща фигура в обособяването на програми за малки деца със специални нужди. След нейната смърт различни държавни отдели на Англия, ангажирани с детското благополучие, разработват препоръчителни практически насоки за професионалисти, работещи с малки деца (от раждането до 8-годишна възраст), базирани в голяма степен на нейните открития[3]. Днес, като продължение на делото

[2] На френски употребата на понятието „education“ е със значение по-скоро близко до понятието възпитание.

[3] Анна Фройд е един от първите професионалисти, които описват нарушенията в развитието като вариации на типичното детско развитие. Тя включва родителите във всеки аспект на програмите, които е развивала (Aldridge, J., Kilgo, J., 2014).

ѝ, функционира Институтът Анна Фройд[4] (основан през 1972 г.), където се посрещат за психотерапевтична амбулатория бебета, деца, юноши и техните родители. Създадена е и специална детска амбулатория за родители с бебета и малки деца до 2 години, като след продължителни диагностични дискусии се дават препоръки за допълнителни стъпки, като например психотерапевтична работа за родители. При голяма част от семействата с въпроси около възпитанието на детето ранната намеса се прилага, за да може да се предотврати превръщането на първоначалните трудности в сериозни нарушения и дори разстройства в развитието.

Основана в голяма степен на работата и приноса на А. Фройд, педагогическата консултация (в светлината на психоанализата), в съвремието се дефинира от Х. Фигдор (2000) като процес на консултиране, който засяга т.нар. възпитателни трудности, възникнали в отношенията родители–деца, а консултирането е средство за интервенция върху детското развитие. Някои допирни точки може да се открият в социално-педагогическото консултиране в образованието, което си поставя за цел удовлетворяването на личните потребности и образователните нужди на учениците. Сарасон посочва консултативния подход като инструмент за промяна в образователната среда, а години по-късно Дж. Бардън, една от основните фигури в това поле, отбелязва важната функция на психолозите в училище и педагогическите съветници в това направление (Бояджиева, Н., 2015).

В България, както и в световния контекст, педагогическото консултиране се е обособило като инструмент в подкрепа на учениците и педагогическия персонал и се разпознава също като училищно консултиране[5]. Педагогическото консултиране в училище подкрепя учениците и техните семейства, а ролята на училищния персонал бива все по-прецизно дефинирана. Наредба №15 от 22 юли 2019 г. за статута и професионалното развитие на учителите, директорите и другите педагогически специалисти в системата на училищното и предучилищно образование определя функциите, квалификацията, съдържанието на професионалното портфолио и други, засягайки и въпроса за консултирането като инструмент за работа както с децата, така и с техните родители. Длъжностите учител и възпитател задължително включват „информиране и консултиране на родителите по въпроси, свързани с обучението, възпитанието и социализацията“ на децата (със специални образователни потребности). Педагогическото консултиране се е превърнало в инструмент за подкрепа и тепърва предстои да се развива в контекста на помагащите професии.

На базата на световния и българския опит *педагогическото консултиране (и в училищна, и в ранна детска възраст)* може да се дефинира като *специфичен процес на взаимодействие, свързан с родителските въпроси по отглеждането*

[4] Виж повече: https://www.anna-freud-institut.de/ausbildung

[5] Наред със С. Иванов (2014), който дефинира етапите на училищно консултиране, от съвременните изследователи на педагогическото консултиране, взаимодействие и общуване принос в това поле имат още Н. Бояджиева, Я. Рашева-Мерджанова, Д. Искрев, Д. Гюров, Б. Мизова, С. Цветанска, М. Богданова, В. Чавдаров и др.

и възпитанието на детето, в който въпросите и трудностите на родителите се разглеждат в контекста на семейната и социална динамика и среда. Целта му е подобряване на връзката родители–дете, осигуряване на най-добра грижа за детето и благополучие на семейството в контекста на системите, в които функционира. Педагогическата консултация изисква сътрудничество и мислене в една посока и е породено от предизвикателствата, които родителите и детето срещат. Именно в такъв контекст на преден план изпъква ролята на социалния работник, чиито комплексни познания, етични принципи и професионализъм могат да осигурят навременна интервенция (на практическо равнище), а на теоретично – да допринесат за утвърждаването на мултидисциплинарния характер на педагогическото консултиране като инструмент на всяка професионална дейност в областта на помагащите професии.

Социалната работа в кадър

Макар светът да отчита напредък в еволюционен, технологичен и други аспекти, семейната институция е предизвиквана все повече да се съхрани с всички изисквания, които стоят пред родителите. П. Костова (2016) посочва основни предизвикателства, породени от социалната реалност: състояние на икономиката; ценностни и морални промени; влияние на виртуалния свят и ролята на агресията; подготовката на родителите за родители и дефицитите в общуването родители-деца, с потенциал да се отразят върху семейството. Към тях следва да се добавят, с не по-малка важност, личностните особености на родителите, семейната история, в която детето се появява и следва да бъде отглеждано, моделите на възпитание. Факторите са много и понякога трудностите „разклащат“ семейната институция, което води до т.нар. криза в семейството, която според Я. Мерджанова (2018) дава силно отражение върху родителските роли, засягайки:

1. Психологизация в разбирането за семейния живот – трудностите и критичните точки.
2. Бащинството на сцената.
3. Ре-композиция на фамилните и семейни роли – майката като публична фигура.
4. Междуполово сътрудничество – култура на родителство, партньорство, любов, брак.

В системата на социалната работа семейството се схваща като „първична институция за социално осигуряване, задоволяване на социалните, образователни и здравни потребности на членовете“ (Иванов, И., 2009, с. 184). Когато семейството не е способно да изпълни функциите си, срещата със системата на социалната работа е неизбежна. Посланици на социалния модел са социалните работници, за които трудността в семейството е посока за изграждането на комплексна комбинация от мерки, насочени към решаването на конкретни социални проблеми, породени от създалата се ситуация. В подобен случай социалната работа е натоварена с изключително отговорна задача, защото от точната преценка и оценка на специалиста зависи по-нататъшното развитие. Социалният работник, съобразно ценностите, обществените норми, нормативното регламентиране,

понякога е първият специалист, който трябва не само да регистрира, но и да реконструира цялостна картина за семейството и неговото настоящо положение, да се погрижи както за потребностите на детето, така и за тези на неговите родители, като осигури качествена грижа и насочване, което да е адекватно на тези потребности.

Срещата на социалния работник със семейството може да е по различни поводи: трудности, касаещи семейната единица в цялост (от социално, здравно, нормативно, друго естество) или касаеща някой негов член (заболяване на родител, неглижиране, увреждане на детето, нарушение в развитието му, риск). Това поставя специалистът в различни роли (защитник, активист, обучител, координатор, изследовател, говорител), като за целите на настоящата статия, се поставя фокус върху следните три (Zastrow, C. H., 2006):

1. Посредник – тази роля може да бъде разгледана в няколко аспекта. Първо, посредник между семейството и институциите, които биха могли да окажат най-компетентна помощ. Второ, но с изключителна важност, посредник в общуването – между членовете на семейството и с други специалисти, включени в работата.

2. Координатор/медиатор – съгласуване на действията на всички, ангажирани със случая страни. Тук се имат предвид и близкото обкръжение, и социалното. Фокусът на тази роля поставя социалния работник в центъра на случая, тъй като само той е призван да медиира, контролира и коригира случващото се в контекста на плана за работа със семейството и измененията в него.

3. Консултант – най-общо може да се определи като оказване на подкрепа, под формата на консултиране на семейството, за да изясни потребностите си и да планира стъпки на действие и промяна. Комплексният характер на професията (знания, умения, дейности) позволява социалният работник да консултира в широк мащаб. Но от квалификацията му ще се определят параметрите на процеса, тъй като някои случаи изискват по-продължителна и задълбочена работа (съответно с психолог или друг компетентен специалист).

Насочвайки фокуса директно към педагогическото консултиране, като инструмент в работата на социалния работник със семейства следва да се има предвид, че приложението му зависи от случая[6] и е необходимо да се отчитат няколко аспекта:

- особености на отглеждането и възпитанието в конкретното семейство, родителски стил;
- възраст на детето, прояви, симптоми;
- отношения в семейството, роли, семейна динамика;

[6] Имат се предвид случаите, в които се изяснява, че трудностите на семейството (или част от тях) са свързани с трудности в отглеждането и възпитанието на детето/децата. Ако действията са навременни и адекватни, консултирането може да е краткосрочно, но с проследяване на случая. Някои случаи, обаче, изискват по-продължителна работа и включване на други специалисти, тъй като според редица изследвания родителският стил на отглеждане и възпитание се отразява върху здравото развитие на детето (например симптоми, нарушения, разстройства в развитието, което поражда други проблеми и нерядко води до класифициране на детето като „дете в риск“).

- връзка между проблемите, трудностите на семейството, довели до включването на социален работник/социални служби и начина на отглеждане и възпитание на детето.

Адаптирането на педагогическото консултиране като инструмент към дейността на социалния работник изисква съобразяване с неговите съдържателно-процесуални характеристики, които в същността си се базират на следния принцип: *водещо е семейството и семейната динамика, а трудностите на детето/родителите се разглеждат като част от историята на семейството с оглед на изградените в семейната и извън семейната среда връзки.* От друга страна, подобно на вътрешната структура на всеки консултантски процес и присъщите му елементи и методически изисквания към неговото разгръщане, така и педагогическото консултиране на родителите по въпросите на отглеждане и възпитание се основава на следните етапи (Фигдор, Г., 2000):

1. Изясняване и разясняване на основния проблем, което цели да направи родителите вътрешно свободни, за да успеят да променят своите възпитателни позиции. Необходимо е родителите да излязат от позициите си, за да осъзнаят онези вътрешни пориви, които водят до погрешни възпитателни действия – погрешни, в смисъла на такива, които пречат на благополучното развитие на детето. Това е мястото за въпросите на родителите, техните страхове, несъзнавани конфликти, които стоят в основата на възпитателния модел, който са възприели и прилагат. В този начален етап първичното диагностично интервю има важна функция по уточняване на важни въпроси, касаещи цялостната картина около детето и семейството (социална и семейна ситуация, насочване, анамнеза, братя и сестри, предишни терапии, насочващи въпроси около детството на родителите).

2. Да се разбере детето и да се реконструират (биографични, етиологични) взаимовръзки между вътрешния и външния свят, за да се разкрие опитът, който може да открие пред него шансове за благополучно развитие – как въпросите и възпитателните възгледи на родителите достигат до детето и му се отразяват. Важно е да се разберат трудностите на семейството и техния действителен произход.

3. Изменение на отношението на родителите към детето с цел придобиване на способност за идентифициране със собственото детско преживяване, а също и на способност за проникване и разбиране на своите отношения с него. Особена роля може да се припише на родителския капацитет и способността за самоопознаване и саморефлексия. Консултираните участват в процеса не само като родители, а като съпрузи, като мъж и жена, като автономни личности, всяка от които има собствена история. Възприетите възпитателни позиции понякога са именно защита срещу конкретни фрагменти от тази история, белязани от страдание и неспособност за справяне. В семейните отношения, обаче, това би могло да има негативен ефект и липса на гъвкавост в разбирането и познаването на собственото дете.

4. Разбиране и прилагане на новите знания и възпитателни позиции, придобити в процеса на консултиране, в реалните отношения с детето. Знанието за отношенията и връзките, които родителите откриват в хода на консултирането,

би следвало да има своето приложение, което да насочи семейната динамика в положителна посока. Тук е мястото за приключване на случая, промяна в плана за работа или насочването му към друго специалисти/институции, които да продължат работа с него.

В обобщение, може да се каже, че сходната структура на консултантския процес, независимо от областта на приложение, комплексния характер на професионалната подготовка на социалния работник и не на последно място самия характер на професията, очертават необходимите предпоставки за интегриране на педагогическото консултиране като инструмент в дейността на професионалиста в сферата на социалната работа.

Модел на педагогическо консултиране за родители[7]

В основата на разработването на здравен психо-социален модел е заложен ресурсът на педагогическото консултиране като инструмент за подкрепа на родители, срещащи трудности в отглеждането и възпитанието на своето дете/деца. Моделът намира приложение на институционално и национално ниво с акцент не само върху детето и неговото семейство, а върху сътрудничеството им със специалисти[8] (и сътрудничеството между специалистите), ангажирани професионално с грижата и подкрепа на семейството. Един от тези специалисти – социалният работник, е ключов в прокарването на нови социални идеи и търсенето на социални промени.

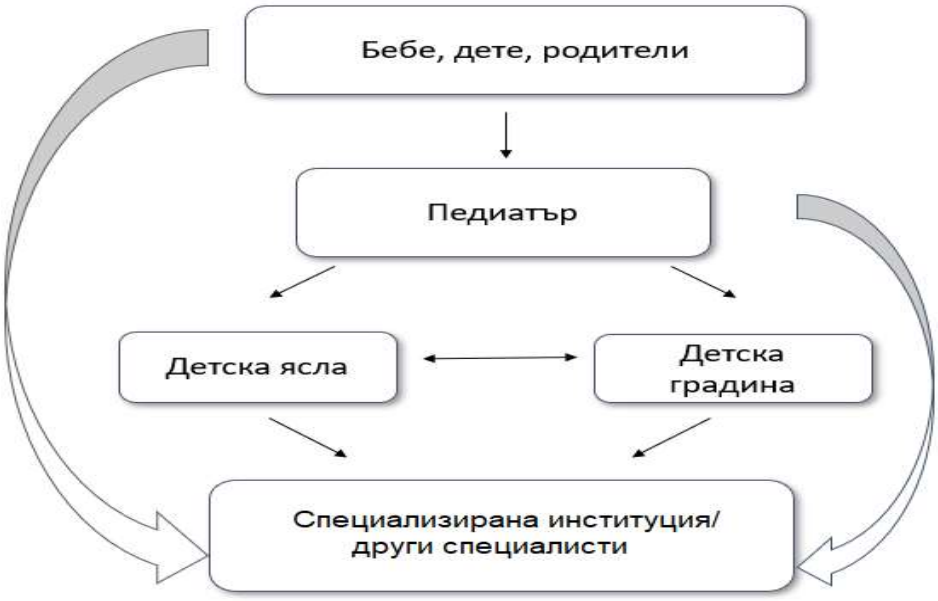

Схема 1. Модел на педагогическо консултиране (национално ниво)

[7] Моделът е част от емпирично изследване на докторска теза на тема: Модел на педагогическо консултиране за родители на деца с нарушения в развитието (до 5 г.).

Всеки елемент в модела има определена функция:

1. **Първи елемент –** достъп и възможност за персонално адаптиране на услуги, дейности по интервенция и превенция, съобразени със семейните специфики, положение, отношения. Консултирането съпровожда родителите във въпросите им по отношение на здравето (отглеждането), психо-социалното функциониране (възпитание, психично здраве, социализация, когнитивно, емоционално, езиково развитие). На семейството се гледа като на система, а на детето като на личност.

2. **Втори елемент –** първото звено, което поема родителите, обичайно е медицинското и тук ролята на педиатъра е от съществено значение, защото за родителите той е гарант за здравето на тяхното дете и пръв ориентир за отглеждането и възпитанието на детето. Педиатърът, вслушвайки се в родителската сензитивност, но оставайки в своето обективно положение на специалист, може да насочи родителите към следваща стъпка, ако има някакво съмнение, което не попада в регистъра на неговата дейност.

3. **Трети елемент –** трудностите понякога се забелязват в извън семейната среда, която има не по-малка роля в отглеждането и възпитанието на децата. Връзката между педагога и родителите държи детето в позиция на субект, за когото се мисли и говори. Педагозите и възпитателите могат първи да забележат сигналите, че семейството има нужда от подкрепа, за да се справя по-добре.

4. **Четвърти елемент –** специализираната институция, в която най-ясно трябва да е регламентирано педагогическото консултиране и насоката на предлаганите дейности и услуги. Тук откриваме пресечната точка между психо-педагого-социално, която трябва да осигури навременни мерки с оглед на цялата семейна картина, на първо място с предоставянето на лично отношение към детето и семейството му. Това е областта на интервенция на социалния работник, който, освен че поема семейството, е свързващо звено, което ни препраща отново към ролите, които изпълнява[9].

Моделът има определени *характеристики и особености*, от които зависи успешното, точно и ефективно приложение от специалистите, работещи в единна система на грижа и подкрепа:

- Период на детство – специфики и периоди, през които преминава детето и неговите родители.
- Трудностите – схващането им като сигнал за нещо случващо се, страдание, апел; то е път към преструктуриране на отношения и извеждане на ресурса.
- Консултирането – дефиниране на заявката и определяне границите и насоката на процеса.

[9] Не бива да се пропуска и необходимостта от дефиниране на подход/парадигма, през която се реализира дейността на социалния работник. В изведения модел подходът е психоаналитичен. Повече за връзката социална работа–психоанализа виж: Богданова, М. (2009). Социална работа и психоанализа. – В: Подготовка, професионална реализация и социален статус на социалния работник. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

- Диагностиката – основното не е придържането към нормата/извън нормата и какво прави/не прави детето, а какво му се случва, какви са неговите въпроси в контекста на една специфична семейна/извън семейна ситуация.
- Дефиниране и използване на ресурса – задължителна работа с родителите, а при необходимост и със средата (специалисти в детска ясла, детска градина).
- Интердисциплинарност – връзка между специалистите, говорене за работата с детето, интервизии.

Не на последно място, приносният характер, който един такъв модел би могъл да има, определя и защитава неговата необходимост:

По отношение на детето:

- разбиране на личността, симптомите, трудностите;
- усъвършенстване личността на детето, като му дава шанс да се развие по начина, по който може, без придържане към етикети и норми *или* следване на детето;
- изследване и съдействие за установяване на възможно най-благоприятната среда за неговото развитие.

По отношение на семейството:

- установяване на връзките, проблемните ситуации;
- разбиране личностите на родителите – техните трудности, отношения;
- предоставяне на пространство за изследване на родителските въпроси и намиране на индивидуалните отговори, според уникалността на семейството;
- дава шанс семейството да открие и развие ресурса си (чрез инструмента на педагогическото консултиране).

По отношение на системата:

- съдействие за изграждане на работна атмосфера и удовлетворение на специалистите, предпоставка за създаване на възможно най-благоприятната среда за развитието на детето и грижата за неговото семейство;
- повишаване квалификацията, статута на специалистите от помагащите професии и професионализиране на грижата за деца и семейства;
- ясно разграничаване на професионалните полета;
- усещане за екипност и сигурност;
- уточняване на основни параметри на педагогическото консултиране, като съществен инструмент от дейността на различните специалисти.

В основата на приносния характер на представения модел е опитът за решаване на предизвикателствата, които семейството среща в отглеждането и възпитанието на детето. Попадайки в сложна система на организации, специалисти, подходи, родителите често са объркани и безпомощни. Подобна система би развила процесите от заявката, през диагностиката, до изготвяне на план за последваща работа, водена от потребностите на детето, но през познаването на семейната динамика.

Заключение

В България, през последните 10 години, социалните услуги за деца и семейства търпят значително развитие. Това е свързано и с промените в нормативната база, които „затягат“ мерките около зачитане правата на децата и обхвата на тези права, с фокус върху детето и неговото семейство. Забелязва се съществено търсене на сътрудничество и развитие на модели, които да осигурят цялостна грижа за децата и техните семейства, което не засяга единствено социалното им благополучие, но и психичното такова. Акцентът на понятието „социално“/“социални“, разбирано като финансова подкрепа, се е променил – социалното се схваща като комплексна грижа от средства, услуги, дейности. Във времена, в които семейната институция е разклатена, мястото на социалния работник тепърва ще се променя, утвърждавайки се като един от водещите специалисти в полето на грижа за семейното благополучие, който е изправен пред нелеката задача да подбира най-ефективните инструменти, чрез които да постига целите на социалната работа.

Използвана литература

Богданова, М. (2009). Социална работа и психоанализа. – В: Подготовка, професионална реализация и социален статус на социалния работник. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. [Bogdanova, M. (2009). Sotsialna rabota i psihoanaliza. – V: Podgotovka, profesionalna realizatsia i sotsialen status na sotsialnia rabotnik. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“.]

Бояджиева, Н. (2015). Съвременни измерения на принципите на възпитанието. – В: Образование и възпитание за утре. София: „Авангард Прима“. [Boyadzhieva, N. (2015). Savremenni izmerenia na printsipite na vazpitanieto. – V: Obrazovanie i vazpitanie za utre. Sofia: „Avangard Prima“.]

Български тълковен речник. (2018). София: Наука и изкуство. [Balgarski talkoven rechnik. (2018). Sofia: Nauka i izkustvo.]

Иванов, И. (2009). Диагностиката в социалната работа със семейство. – В: Подготовка, професионална реализация и социален статус на социалния работник. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. [Ivanov, I. (2009). Diagnostikata v sotsialnata rabota sas semeystvo. – V: Podgotovka, profesionalna realizatsia i sotsialen status na sotsialnia rabotnik. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“.]

Костова, П. (2016). Предизвикателства пред съвременното семейно възпитание. – В: Предизвикателства пред съвременното възпитание. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. [Kostova, P. (2016). Predizvikatelstva pred savremennoto semeyno vazpitanie. – V: Predizvikatelstva pred savremennoto vazpitanie. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“.]

Мерджанова, Я. (2018). Синергетическа педагогика – извори за връзката с децата. – В: Детето и педагогиката. София: „Просвета-София” АД. [Merdzhanova, Ya. (2018). Sinergeticheska pedagogika – izvori za vrazkata s detsata. – V: Deteto i pedagogikata. Sofia: „Prosveta-Sofia” AD.]

Фигдор, Г. (2000). Психоаналитическая педагогика. Москва: Издателство на Института по психотерапия. [Figdor, G. (2000). Psihoanaliticheskaya pedagogika. Moskva: Izdatelstvo na Instituta po psihoterapia.]

Aldridge, J., Kilgo, J. (2014). Anna Freud and early intervention/education: What can NAEYC and DEC learn?. In: Case Studies Journal ISSN (2305-509X) – Volume 3, Issue 4.

Midgley, N. (2008). The ‘Matchbox School’ (1927–1932): Anna Freud and the idea of a “psychoanalytically informed education”. In: Journal of Child Psychotherapy, vol 34. pp. 23–42.

Zastrow, C. H. (2006). The practice of social work: A comprehensive worktext. Passific Grove: Brooks/Cole Publishing co.

Нормативни документи

Закона за предучилищното и училищното образование, Обн., ДВ, бр. 79 от 13.10.2015 г., в сила от 1.08.2016 г.

Наредба №15 от 22 юли 2019 за статута и професионалното развитие на учителите, директорите и другите педагогически специалисти, обн., ДВ, бр. 61 от 2.08.2019 г., в сила от 2.08.2019 г.

Интернет източници

https://www.anna-freud-institut.de/ausbildung (посетен на 9.04.2021)

За автора

Елисавета Георгиева Пумпалова
Докторант към Факултет по педагогика
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Контакти: elisaveta_pp@abv.bg